



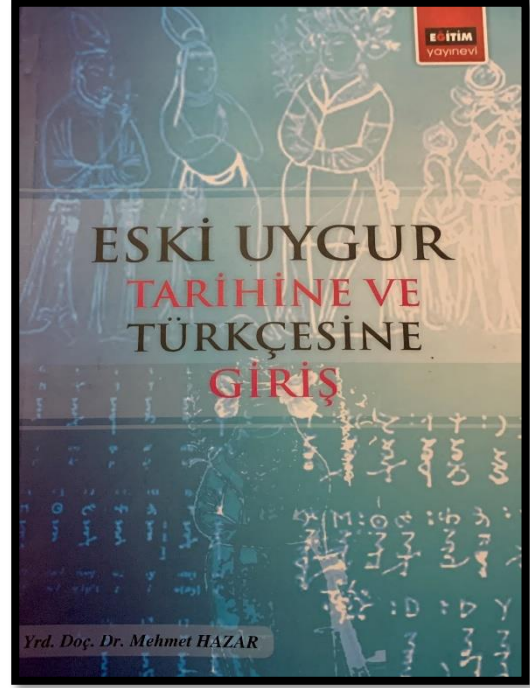
KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

|| Sayı/Issue 4 (Nisan/April 2021), s. 266-269.
|| Geliş Tarihi-Received: 06.01.2021
|| Kabul Tarihi-Accepted: 15.03.2021
|| Kitap Değerlendirmesi-Book Review
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.854914

Mehmet Hazar, (2015) Eski Uygur Tarihine ve Türkçesine Giriş
(Konya: Eğitim Yayınevi, 88 s., ISBN: 978-605-5176-70-9)

Döndü Nur TEMİZ*

Eski Türkçe dönemi, Türk dilinin ilk defa yazıya geçirildiği kabul edilen Orhun Türkçesi (Köktürkçe), Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesi yazı dillerini kapsar. Eski Türkçe devrinin başlangıç dönemi Orhun Türkçesidir. Orhun Türkçesi, "Türk" adının tarihî kaynaklarda ilk olarak geçtiği, Türkçenin ilk yazılı kaynaklarının bulunduğu ve Türkçenin yapısının tespit edilebildiği ilk dönem olması bakımından çok önemlidir. Eski Uygur Türkçesi ise Orhun Türkçesinin devamı niteliğinde olup Uygur Türklerinin yerleşik hayata geçmesi ve din değiştirmesi sonucu oluşturdukları yeni kültür ortamında ortaya koydukları edebiyatın dilini yansıtmaktadır. Eski Uygur Türkçesi ile yazılan eserler ortaya çıktıkça neşredilmiş ve ilim âlemine sunulmuştur. Bu dönemdeki bengü taşlara veya kâğıtlara yazılı eserlerden yola çıkarak birçok dil bilgisi, sözlük, sentaks çalışmaları da yapılmıştır. Yapılan çalışmaların tümü



kuşkusuz Türk dili için çok kıymetli ve önemli olmakla birlikte Mehmet Hazar'ın Eski Uygur Tarihine ve Türkçesine Giriş adlı çalışması bu konuda bir el kitabı özelliği arz etmektedir. Hazar'ın 2015 yılında Eğitim Yayınevi tarafından basılan 88 sayfalık kitabı, Türkoloji alanında çalışma yapan genç araştırmacılara ve Türk dili ve edebiyatı, tarih, dil bilim, halk bilim bölümü öğrencilerine yararlı olmak amacıyla bir el kitabı tarzında hazırlanmıştır.

Hazar'ın çalışmasının içindekiler kısmını ön söz, giriş, Uygur adı, Eski Uygur Türkçesi ve tarihçesi, Eski Uygurlar, Soğd asıllı Uygur alfabesinin çevirimi, sonuç,

* Türk Dili Bilim Uzmanı, e-posta: nuraliskantemiz@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3687-002X>.

kaynakça ve resimler gibi ana bölümler oluşturur. Her ana bölüm ise kendi içinde alt başlıklara ayrılmıştır. Uygur adı, Eski Uygur Türkçesi ve tarihçesi ana başlığı altında; Uygur adı, Uygurların dili, Eski Uygurların kullandığı yazılar ve Eski Türkçe dönemi Uygur Türkçesi gibi dört alt başlığa yer verilmiştir. Bu alt başlıklardan Uygurların dili başlığı da yine kendi içinde Eski Uygur Türkçesi dönemleri ve Eski Uygur Türkçesi ağızları olmak üzere iki başlığa ayrılmıştır. Eski Türkçe dönemi Uygur Türkçesi alt başlığı altına ise Bozkır Kağanlığı dönemi Uygur metinleri, Eski Uygur Türkçesi metinleri, Budist muhite ait Uygur metinleri, Hristiyan (Nesturi) muhite ait metinler, Müslüman muhite ait metinler, din dışı muhite ait metinler olmak üzere yedi başlık daha vardır. Eski Uygurlar ana başlığı altında, Göktürklerden önceki devir, Göktürk devri, Uygur devri, Uygur devrinden sonraki durum, Cengiz ve Timur'dan sonra Uygurlar ve alfabesi, Çin hâkimiyetindeki Uygurlar ve Batılılarla ilgisi ve Uygurların bugünkü durumu olmak üzere yedi alt başlık vardır. Yine bu alt başlıklar da kendi içinde ayrı alt başlıklara ayrılmıştır. Uygur devri alt başlığı altında Uygur Hanlığı boyları, Uygur Hanlığı aileleri, Uygur devri tarihçesi gibi başlıklar vardır. Uygur devri tarihçesi ise I. Uygur Kağanlığı ile II. Uygur Kağanlığı olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. Uygur devrinden sonraki durum başlığı altında ise Kansu ve Hoço Uygur Devleti başlığı yer almaktadır. Üçüncü ana bölüm olan Soğd asıllı Uygur alfabesinin çevrimi ise, Soğd kökenli Eski Uygur alfabesi, Soğd kökenli Eski Uygur alfabesinin çevirim tablosu, Eski Uygur yazısıyla yazılmış Oğuzhan Destanı 1-10. satır olmak üzere üç alt bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlerden Eski Uygur yazısıyla yazılmış Oğuzhan Destanı 1-10. satır bölümü; metin, bilgisayar fontlarıyla yazılmış metin, harf çevrimi, çeviri yazısı, Türkiye Türkçesine aktarılışı, dil incelemesi gibi alt başlıklar halinde incelenmiştir.

Yazar ön sözüne bir Uygur atasözüyle başlamıştır. Ön sözde; Uygur Türkçesinin öneminden, kitabı yazma amacından ve kitabın okur kitlesinden bahsetmiştir. Kitabı bir el kitabı olarak tasarladığını, Uygur Türkçesinden örnek orijinal metinlere yer verdiğini, bu metinlerin harf aktarımını ve yazıçevrimini alt alta yaparak okuyucuya kolaylık sağladığını, sözcükleri tahlil ettiğini, örnek metinlerin resimlerini koyduğunu belirtmiştir. Böylelikle genel okuyucuların ve üniversite öğrencilerinin dikkatini çekmeyi amaçlamıştır.

Kitabın giriş kısmında yazar, kitabın metodu üzerine bilgiler vermiştir. İlk önce Uygur adının etimolojisinin, metinlerin, tarihçenin ve daha sonra da Uygur alfabesinin çeviriminin üzerinde durduğunu belirtmiştir. Yazar, Eski Uygur alfabesinin çevirim kullanımı ana başlığı altında önce Uygur adı ve Eski Uygur tarihçesi ile ilgili araştırmalarına bütüncül bir yaklaşımla yaklaştığını ve siyasi tarih ve kültür tarihi ile Doğu-Batı Türkleri ayrımı yapmadan kronolojik olarak değindiğini, dil ve edebiyat şeklinde kısa bir sınıflandırmadan sonra 7. yy'ın sonlarında 8.yy'dan önce tasarlanan ve 18. yy'a kadar 1330 yıllık bir tarihe sahip olan Eski Uygur harflerinin ses değerleri ve Soğd kökenli Uygur alfabesiyle yazılışları üzerinde durduğunu, karşılıklı alfabe tablosu verdiğini, örnekli çevirim tablosu yaptığını, ardından metin verip sonuç kısmında da değerlendirme yaptığını ifade etmiştir.

Uygur adı, Eski Uygur Türkçesi ve tarihçesi bölümünün kendi içinde alt başlıklara ayrıldığı yukarıda söylenmişti. Yazar, bu bölümde Uygur adı ile ilgili yapılan etimoloji denemelerine yer vermiştir. Eski Uygur Türkçesinin beş ana bölüme ayrıldığını ifade etmiştir. Eski Uygur Türkçesinin /ny/, klasik olarak Brahmi ile Karahanlı /y/ ve Mani /n/ olmak üzere iki ağıza ayrıldığından bahseder. "Kony" kelimesinin hem "kon" hem de "koy" şeklinde olduğuna dair örnek verir. Son araştırmaların da fonetik ayrım yerine morfolojik ayrımları esas aldığına vurgu yapar. Eski Uygur Türkçesinin Göktürk işaretlerini, Sogut yazısını, Sogut kökenli Uygur yazısını, Süryani yazısını, Mani yazısını,



Brahmi yazısını ve Tibet yazısını kullandıklarını belirtmiştir. Yazar, Eski Uygur Türkçesi metinlerini incelerken Budist çevreye ait Uygur metinleri, Maniheizt çevreye ait Uygur metinleri, Hristiyan (Nesturi) çevreye ait Uygur metinleri, Müslüman çevreye ait Uygur metinleri ve din dışı çevreye ait Uygur metinleri olarak sınıflandırma yaparak incelemiştir.

Eski Uygurlar ana başlığı altında, Göktürklerden önceki devirden, Göktürk devrinden, Uygur devrinden (Uygur hanlığı ailelerinden, Uygur hanlığı boylarından) kısaca ana hatlarıyla bahsettikten sonra I. Uygur ve II. Uygur Kağanlığı üzerinde durmuştur. Uygur devrinden sonraki durum ile Uygurların bugünkü durumundan da söz etmiştir.

Yazar, Soğd asıllı Uygur alfabesinin çevirimi bölümünde ilk önce Uygur harflerini tanıtmıştır. Daha sonra harf aktarımının nasıl olduğunu anlatmış ve yazıçevrimini göstermiştir. Soğd kökenli Uygur alfabesini ve Soğd kökenli Uygur Türkçesi alfabesinin çevirimini tablo halinde vermiştir. Bu tabloda Uygur alfabesinin her harfinin kelime başında, kelime ortasında ve kelime sonunda nasıl gösterildiğini göstermiş ve her harfin harf aktarımını ve yazıçevrimindeki şeklini sayfa 53'te göstermiştir. Eski Uygur yazısıyla yazılmış Oğuzhan Destanı'nın 1-10. satırlarının orijinal metninin fotoğrafını verdikten sonra bu 1-10. satırların bilgisayar fontlarıyla yazılmış halini vermiştir. Daha sonra harf çevrimi ve çeviriyazısını da eklemiştir. Oğuzhan Destanı'nın 1-10. satırların aynı zamanda Türkiye Türkçesine aktarılışına da yer vermiştir. Kısa bir tarihi malumattan sonra dil incelemesi yapmıştır. Metinde geçen kelimeleri anlamlarını da vererek tahlil etmiştir. Kelimelerin tahlili konusunda farklı araştırmacıların farklı görüşlerine de yer vermeyi ihmal etmemiştir.

Yazar ön söze bir Uygur atasözü ile başlarken sonuç bölümünü de yine bir Uygur atasözleriyle bitirir. Bu çalışmasından dolayı Türklük bilimine bulunacağı katkıdan dolayı memnuniyetini bildirir.

Kaynakça kısmında yazarın konuyla ilgili hem Türk hem de yabancı araştırmacıların yaptığı çalışmalardan, çok geniş bir bibliyografyadan, yararlandığı görülür.

Resimler bölümünde, minyatürlü ve çiçek desenli bir kâğıttaki Uygur yazısının resmine, Eski Uygur Türk Mani minyatürüne, Ulaangom yazıtının resmine, Niri Kağan adlı yazılı kayanın resmine, Irk Bitig adlı eserin ilk iki sayfasının resmine, Kursiv yazı örneği resmine, Altun Yaruk adlı eserin bir sayfasının resmine yer verilmiştir.

Eski Türkçe ile ilgili yapılan çalışmalar, Türk dili ve tarihi çalışmalarının en can alıcı noktalarıdır. Eski Uygur Tarihine ve Türkçesine Giriş adlı eser de bu çalışmalar arasında yerini bulmuştur. Uygur Türkçesi ve tarihi ile çalışma yapacak olan araştırmacıların yararlanabileceği bu önemli eser literatürde yerini almıştır. Çalışma ayrıca harf aktarımı yapmasından dolayı da ayrı bir önem teşkil eder. Eski Uygur Türkçesini yazmak oldukça zor olduğundan çalışmalarda genellikle büyük harfler kullanılarak harf aktarımı yapılır. Bu araştırmacılara ayrı bir kolaylık sağlarken metinlerin okunuşu dikkate alınmadan Uygur alfabesiyle yazılmış metinlerin, o yazıdaki işaret değerini koruyarak aynen aktarılmasına olanak sağlar.

Kaynakça

Akar, Ali (2012). *Türk Dili Tarihi*. Ankara: Ötüken Neşriyat.

Ercilasun, Ahmet Bican (2011). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.



Hazar, Mehmet ve Özmen, Abdullah (2011). Mardin Süryanilerine Ait Süryani Harfleriyle Yazılmış Birkaç Türkçe Metin Üzerine. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (4) 16, 172-177.

